

**Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Кафедра філософії та політології**

**Методичні рекомендації до семінарських занять
з освітньої компоненти**

"Історія та теорія демократії"

для здобувачів спеціальності 052 Політологія

**Житомир
Вид-во ЖДУ ім. І. Франка
2021**

УДК 321.7 (075.8)

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Житомирського державного університету імені Івана Франка,
протокол № 20 від 29 жовтня 2021 р.*

Рецензенти:

Карнаух Анна – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;

Козловець Микола – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та політології Житомирського державного університету імені Івана Франка

Чернюк Ірина – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри суспільних дисциплін Національного університету водного господарства та природокористування

**"Історія та теорія демократії": методичні
рекомендації до семінарських занять для
здобувачів спеціальності 052 Політологія /
Укладачі Ковтун Н. М., Заглада В. М. Житомир :
Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2021. 46 с.**

У навчально-методичному посібнику на допомогу студентам, котрі вивчають курс Історії та теорії демократії, визначені тематика курсу та плани семінарських занять з методичними вказівками, теоретичні та творчі завдання, вказана основна та додаткова література, міститься короткий словник основних термінів.

УДК 321.7 (075.8)

©Ковтун Н. М., Заглада В. М., 2021
© Житомирський державний університет імені Івана Франка

ПЕРЕДМОВА

Поняття демократії є багатограним. Шлях до демократії є складним і тернистим. Жити й працювати за її законами досить непросто. Демократія не є чимось готовим, сформованим – це творчий процес у якому бере участь суспільство і спрямований цей процес на розвиток, удосконалення, оновлення суспільного та громадського життя. Демократії необхідно вчити суспільство. Тому майбутні політологи мають розвивати демократичні принципи й практику у нашому суспільстві та навчати користуватися перевагами демократії для громади та особистості.

Метою освітньої компоненти є засвоєння здобувачами вищої освіти знань про закономірності змін історичних форм демократії, формування у них поглибленого розуміння фундаментальних принципів, рис, категорій, цінностей демократії, ознайомлення з основними концепціями демократії, демократичними інститутами і процесами, формування уявлень про розвиток демократії і громадянського суспільства в Україні.

Основними **завданнями** освітньої компоненти є:

- сформулювати уявлення про зміст і особливості демократії як політичного режиму;
- показати історичний розвиток демократії як політичного режиму і принципу організації суспільного життя;
- розкрити специфіку різних концепцій і моделей демократії;
- висвітлити значення громадянського суспільства і типу політичної культури для функціонування демократії;
- сприяти формуванню демократичної політичної культури;
- показати функції різних політичних інститутів у демократичному суспільстві;
- розвивати вміння застосовувати здобуті знання у своїй професійній діяльності.

ОПИС ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ "ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ДЕМОКРАТІЇ"

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, ОПП / ОНП рівень вищої освіти	Характеристика освітньої компоненти	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 5,0	05 Соціальні та поведінкові науки	Обов’язкова	
	052 Політологія		
Модулів – 2	Політологія	Рік підготовки:	
Загальна кількість годин – 150		I	
		Лекції	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 3 год. самостійної роботи здобувача – 5,3 год.	Перший (бакалаврський)	26 год.	–
		Практичні / Семінарські	
		28 год.	–
		Лабораторні	
		–	–
		Самостійна робота	
		96 год.	–
		Індивідуальна робота	
		–	–
Вид контролю: залік			

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ

Модуль 1. Поняття, генеза та моделі демократії. Громадянська участь.

Поняття демократії та її сутність. Природа демократії, різноманітність уявлень про неї та еволюція її реально існуючих форм – від античної прямої демократії до сучасних ліберально-демократичних систем представницької демократії.

Багатоманітність форм демократії. Критерії та принципи демократії. Конституюючі ознаки демократії. Економічні, соціальні, культурно-духовні основи демократії.

Плюралізм і демократія. Взаємозв'язок демократії та ринкової економіки. Плюралізм суб'єктів економіки як основа демократичного розвитку. Вплив рівня життя на розвиток демократії.

Соціальна обумовленість демократії. Демократія і право. Права людини в демократичному суспільстві. Правова соціальна держава – неодмінний атрибут демократичної держави.

Форми протодемократії та "військова демократія" в первісному суспільстві. Історичні та соціальні передумови становлення демократії в Стародавній Греції

(реформи Солона і Перикла). Соціальна база афінської демократії. Структура демократичних інститутів в Стародавній Греції. Афінська демократія та проблеми громадянства.

Особливості демократичного розвитку у Стародавньому Римі. Республіканський лад та форми політичної участі. Причини кризи та занепаду республіканського ладу. Причини виродження та занепаду античної демократії.

Ідеї і принципи європейської демократії епохи Середньовіччя. Політичні режими і форми політичної участі на різних етапах феодалізму. Вічова демократія. Станово-представницькі збори – прообрази майбутніх парламентів. Магдебурзьке право.

Історичні передумови виникнення ліберальної демократії. Концепції демократії Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є. Найсуттєвіші риси ліберальної демократії. Недоліки ліберальної демократії.

Становлення нових політичних інститутів у результаті буржуазних революцій. Еволюція парламентаризму та виборчої системи в процесі розвитку буржуазної демократії в Західній Європі, в США в XIX – на початку XX ст. Виникнення та розвиток політичних партій.

Демократична тенденція в політичній спадщині Київської Русі. Демократична традиція українства в литовсько-польську добу (сер. XIV – сер. XVII ст.) Демократичні традиції українського козацтва. Козацько-гетьманська держава (сер. XVII – XVIII ст.) Демократичні тенденції суспільно-політичного життя в Україні у XIX – на поч. XX ст. Демократичні засади української національно-визвольної революції 1917–1920 рр. Демократична традиція українського народу в період “радянської демократії”. Демократичний перехід в Україні: здобутки і проблеми.

Колективістські (ідентитарні) моделі демократії. Плюралістична демократія і групи інтересів: до історії явища та ідеї. Група як основний суб'єкт політики. Демократія як баланс групових інтересів. Моделі захисту групових інтересів (порівняльний аспект). Плюралістична модель захисту інтересів. Слабкості теорії та практики плюралістичної демократії.

Концепція корпоративної демократії. Корпоративізм як модель представництва інтересів. Неокорпоративізм і демократія. Елітарна демократія, концепція “демократичного елітизму”. Роль мас у сучасних демократіях.

Демократія участі (партисипаторна демократія). Модель учасницької демократії Д. Хелда. Переваги та недоліки демократії участі. Поліархія Роберта Даля. Консенсусна та мажоритарна моделі демократії А. Лейпхарта. Моделі електронної демократії. Моделі “рефлексуючої” демократії. Делегативна демократія. Модель легальної демократії.

“Прикметникові демократії” – консоціальні, фасадні, неконсолідовані, суверенні моделі. Демократичний транзит. Індекси суспільно-політичних перетворень – рейтинги Freedom House і Nations in Transit.

Громадянське суспільство: суть, історія становлення. Інституції та функції громадянського суспільства. Історичні моделі громадянського суспільства.

Функціональні моделі громадянського суспільства. Умови формування громадянського суспільства. Проблеми громадянського суспільства.

Амбівалентність взаємовідносин між державою та громадянським суспільством. Особливості діяльності інститутів громадянського суспільства в демократичних політичних режимах. Структура сучасного громадянського суспільства.

“Третій сектор” як інституційна основа громадянського суспільства. Типологія громадських об’єднань. Незалежні ЗМІ як складова громадянського суспільства. Місцеве самоврядування та самоорганізація місцевих громад.

Становлення громадянського суспільства в сучасній Україні. Формування інституційної структури громадянського суспільства. Перші громадські об’єднання як альтернатива панування КПРС. Роль НРУ та інших громадських утворень в розвитку демократії. Форми громадсько-політичної активності під час Помаранчевої революції. Сучасна структура громадянського суспільства в Україні. Революція гідності і демократичний транзит в Україні.

Модуль 2. Демократія в інституційному вимірі.

Функціонування парламентаризму як політичного інституту. Парламент, його призначення, структура та функції. Моделі організації й роботи законодавчої влади в розвинених демократіях. Парламентська опозиція. Становлення і розвиток парламентаризму в Україні.

Поняття, загальна організація і функції виконавчої влади. Порівняльна характеристика моделей виконавчої влади. Виконавча влада в демократичних суспільствах. Організація виконавчої влади в Україні.

Судова влада в демократичній державі: принципи функціонування. Моделі судових систем. Судова система в Україні.

Демократія і децентралізація влади. Поняття та основи концепції місцевого самоврядування. Правові засади місцевого самоврядування. Структура органів місцевого самоврядування. Місцева демократія та її форми. Суспільний статус місцевого самоврядування в Україні. Місцеве самоврядування і державна влада: способи взаємодії. Місцеве самоврядування і органи самоорганізації населення.

Сутність поняття “політична партія”. Партія як політичний інститут. Виникнення політичних партій та історичні етапи їх розвитку. Роль політичних партій у розвитку демократії. Організаційна будова політичних партій, їх вплив на створення і функціонування політичної систем суспільства. Соціальна база і впливовість партій.

Вплив політичних партій на формування правлячої еліти, підбір і розстановку управлінських кадрів, їх участь у процесі прийняття рішень. Фінансування й організаційна структура партій. Демократія і майбутнє політичних партій.

Поняття, зміст і різновиди партійних систем. Вплив законодавства на характер розвитку політичних партій і партійних систем.

Політичні партії в незалежній Україні та проблеми становлення багатопартійної системи. Виконання українськими партіями своїх прямих політичних функцій. Представництво інтересів за посередництвом партій в Україні.

Сутність виборів до представницьких органів влади. Класифікація виборів. Функція виборів у суспільстві. Принципи виборчого права та організація демократичних виборів. Регулятивна роль виборчих цензів: майнових, гендерних, соціально-класових, вікових, цензу осілості. Політичний сенс встановлення прохідного бар'єру під час виборів для політичних партій та блоків. Активне та пасивне виборче право.

Поняття і види виборчих систем. Мажоритарна виборча система та її характеристика. Пропорційна виборча система. Змішана, консенсусна і куріальні виборчі системи. Вибори і суспільна стабільність.

Вдосконалення законодавства України про вибори до центральних та місцевих органів влади як передумова демократизації політичної участі громадян. Особливості виборів до центральних та місцевих органів влади: досвід України.

Мас-медіа: генеза та сучасне трактування. Роль ЗМІ в сучасному демократичному процесі, їхня сутність, історія виникнення та класифікація. Політичні функції та можливості політичного впливу ЗМІ на розвиток демократії. Патогенні аспекти впливу мас-медіа. Концепція соціальної відповідальності преси. Інтернет-ЗМІ та перспективи громадянської журналістики.

Економічна та соціальна відповідальність демократичної держави. Демократія в етнокультурних вимірах. Гендерна політика за демократії. Освіта і освітня політика у демократичній державі. Глобалізація, національна держава і демократія.

СТРУКТУРА ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ

Назви тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Всього	У тому числі					Всього	У тому числі				
		Лекції	Практичні/Семінарські заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	Індивідуальні заняття		Лекції	Практичні/Семінарські заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	Індивідуальні заняття
Модуль 1. Поняття, генеза та моделі демократії. Громадянська участь.												
Тема 1. Демократія як принцип політичної організації та життєдіяльності суспільства. Основи демократії.	10	2	2	–	6	–	–	–	–	–	–	–
Тема 2. Генеза уявлень про демократію. Стародавня та середньовічна моделі демократії.	12	2	2	–	8	–	–	–	–	–	–	–
Тема 3. Класична теорія демократії Нового часу.	12	2	2	–	8	–	–	–	–	–	–	–
Тема 4. Елементи демократії в українській історичній традиції.	12	2	2	–	8	–	–	–	–	–	–	–
Тема 5. Теоретичні концепції і моделі демократії.	15	2	4	–	9	–	–	–	–	–	–	–
Тема 6. Громадянське суспільство – основа демократії.	14	2	2	–	10	–	–	–	–	–	–	–
Разом за модулем 1	75	12	14	–	49	–	–	–	–	–	–	–
Модуль 2. Демократія в інституційному вимірі.												
Тема 7. Законодавча влада в демократичних суспільствах.	10	2	2	–	6	–	–	–	–	–	–	–
Тема 8. Виконавча влада в демократичних суспільствах.	10	1	1	–	8	–	–	–	–	–	–	–
Тема 9. Судова влада в демократичних країнах.	6	1	1	–	4	–	–	–	–	–	–	–
Тема 10. Місцеве самоврядування.	9	2	2	–	5	–	–	–	–	–	–	–
Тема 11. Політичні партії і демократія.	9	2	2	–	5	–	–	–	–	–	–	–
Тема 12. Вибори і демократія.	9	2	2	–	5	–	–	–	–	–	–	–
Тема 13. Мас-медіа в демократичному суспільстві.	11	2	2	–	7	–	–	–	–	–	–	–
Тема 14. Сучасні виклики демократичній державі.	11	2	2	–	7	–	–	–	–	–	–	–
Разом за модулем 2	75	14	14	–	47	–	–	–	–	–	–	–
Усього годин	150	26	28	–	96	–	–	–	–	–	–	–

ОЦІНЮВАННЯ

Оцінювання здобувачів вищої освіти здійснюється відповідно до «Положення про критерії та порядок оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти Житомирського державного університету імені Івана Франка згідно з Європейською кредитною трансферно-накопичувальною системою» https://zu.edu.ua/offic/ocinjuvannya_zvo.pdf.

Оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти за всіма видами навчальних робіт проводиться за поточним, модульним та підсумковим контролюми.

Шкала оцінювання знань здобувачів вищої освіти

Оцінка за університетською шкалою		Оцінка в балах	Оцінка за шкалою ECTS	
Екзамен	Залік		Оцінка	Пояснення
Відмінно	Зараховано	90-100	A	відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок
Добре		82-89	B	вище середнього рівня з кількома помилками
		74-81	C	в цілому правильне виконання з певною кількістю суттєвих помилок
		64-73	D	непогано, але зі значною кількістю недоліків
Задовільно		60-63	E	виконання задовольняє мінімальним критеріям
Незадовільно	Незараховано	35-59	FX	з можливістю повторного складання
		1-34	F	з обов'язковим повторним курсом

Підсумкова оцінка з вивчених модулів за навчальний рік (ПОМ) розраховується:

№ модулю	M _{%n} (відсоткове значення модулю освітньої компоненти)
Модуль 1	M _{%1} = 50 %
Модуль 2	M _{%2} = 50 %
Сума	100 %

Оскільки формою підсумкового контролю освітньої компоненти є залік то залікова оцінка (ЗО) з освітньої компоненти дорівнює підсумковій оцінці з вивчених модулів (ПОМ).

$$ЗО=ПОМ$$

В основу залікової оцінки знань студента з курсу "Історія та теорія демократії" враховуються такі якісні характеристики:

- глибина знань у обсязі навчальної програми;
- творче опанування теоретичного змісту курсу;
- обґрунтованість й аргументованість відповідей, точність визначень;
- самостійність і конструктивізм мислення.

Оцінка **"90-100 балів"** виставляється за умов, які задовольняють зазначені вище вимоги. Студент повинен правильно відповісти на теоретичні питання. За своєю формою відмінна відповідь повинна бути повною та логічною, матеріал викладатися чітко й послідовно.

Оцінка **"74-89 балів"** виставляється за умови, коли студент дає повні правильні відповіді на питання, при цьому допускає неповне висвітлення одного з них або коли відповідь на питання потребує уточнень та доповнень.

Оцінка **"60-73 балів"** виставляється за умови, коли студент дає відповідь на одне питання, або недостатньо висвітлює теоретичні питання та допускає помилки.

Оцінка **"1-59"** виставляється в тих випадках, коли відповідь не задовольняє хоча б одному з оціночних критеріїв або за рівнем повноти виявляється нижче вимог прийнятого мінімуму знань.

ТЕМАТИКА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ КУРСУ

Модуль 1. Поняття, генеза та моделі демократії. Громадянська участь.

Семінар 1. Демократія як принцип політичної організації та життєдіяльності суспільства. Основи демократії.

1. Поняття демократії і її форми. Виникнення і становлення демократії.
2. Принципи і передумови демократії:
 - економічні передумови демократії;
 - соціокультурні передумови демократії.
3. Основні цінності сучасної демократії.
4. Багатоманітність сучасних концепцій демократії, їх переваги і недоліки.

Основні поняття: демократія, пряма демократія, представницька демократія, плюралізм, рівність, виборність, гласність.

Додаткові питання:

1. Пастки, загрози і межі демократії.
2. Чому не може існувати ідеальної демократії?

Література:

1. Основи демократії : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Третє видання, оновлене і доповнене / За заг. ред. А. Ф. Колодій. Львів : Астролябія, 2009. 832 с.
2. Головатий М. Ф. Демократія: історія, теорія, практика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та аспірантів-політологів. Київ : ДП "Вид. дім "Персонал", 2011. 230 с.
3. Демократія: від теорії до практики. Підручник курсу / Грір Берроуз; пер. з англ. Ірина Бабаніна. Міжнародна фундація виборчих систем, 2018. 284 с. URL: https://www.ifes.org/sites/default/files/ifes_ukraine_democracy_from_theory_to_practice_course_reader_v1_ukr.pdf (дата звернення 20.05.2021).
4. Кобута Л. П. Історія та теорія демократії. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності "Політологія". Івано-Франківськ : ПП Курилюк В.Д., 2010. 62 с.
5. Методичні рекомендації до семінарських занять та самостійної роботи з дисципліни «Історія та теорія демократії» для здобувачів освітнього ступеня «магістр» спеціальності 033 «Філософія» денної форми навчання / Упоряд. О. М. Кожем'якіна; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. Черкаси : ЧДТУ, 2018. 17 с.
6. Горлач М. І., Кремень В. Г. Політологія : наука про політику : підручник. Київ : "Центр учбової літератури", 2009. 840 с.

7. Політологія: підручник / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. 3-тє вид., доп. Київ : ВЦ "Академія", 2010. 568 с.
8. Шляхтун П. П. Політологія : історія та теорія : підручник. Київ : "Центр учбової літератури", 2019. 470 с.
9. Бойчук М. Основні форми демократії: український контекст. *Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часопис*. 2011. N 3. С. 14–20.
10. Розумний М. Побудова демократії в Україні: основні протиріччя. *Studia Politologica Ucraino-Polona : щоріч. журн. з політ. наук / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Пол. акад. наук і мистецтв, Польське наук. т-во у Житомирі*. 2017. Вип. 7. Житомир, Київ, Краків : Євенок О. О. С. 201–212.
11. Складові демократії. Пер. з нім., за ред. Д. Геттінг, В. Д. Міхаелі. Київ : Либідь, 1993. 160 с.
12. Токвіль А. Про демократію в Америці. У двох томах. Пер. з франц. Г. Філіпчука та М. Москаленка; передмова А. Жардена. Київ : Видавничий дім "Всесвіт", 1999. 590 с. URL: <http://litopys.org.ua/tocq/toc.htm> (дата звернення 20.06.2021).
13. Патнем Р. Д. Творення демократії: традиції громадської активності в сучасній Італії. Пер. з англ.; під заг. кер. В. Ющенко . Київ : Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2001. 302 с.

Семінар 2. Генеза уявлень про демократію. Стародавня та середньовічна моделі демократії.

1. Становлення демократії у Стародавній Греції. Афінська демократія.
2. Особливості демократичного розвитку в Стародавньому Римі.
3. Європейська демократія епохи Середньовіччя:
 - Флорентійська республіка;
 - Станові монархії Франції, Англії та Німеччини.

Основні поняття: первіснообщинна демократія, військова демократія, пряма демократія, екклесія, магістратура, Генеральні штати, парламент, рейхстаг.

Додаткові питання:

1. Демократія у країнах Стародавнього світу.
2. Демократія в уяві філософів, мислителів епохи Середньовіччя.

Література:

1. Основи демократії : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Третє видання, оновлене і доповнене / За заг. ред. А. Ф. Колодій. Львів : Астролябія, 2009. 832 с.

2. Головатий М. Ф. Демократія: історія, теорія, практика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та аспірантів-політологів. Київ : ДП "Вид. дім "Персонал", 2011. 230 с.
3. Кобута Л. П. Історія та теорія демократії. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності "Політологія". Івано-Франківськ : ПП Курилюк В.Д., 2010. 62 с.
4. Методичні рекомендації до семінарських занять та самостійної роботи з дисципліни «Історія та теорія демократії» для здобувачів освітнього ступеня «магістр» спеціальності 033 «Філософія» денної форми навчання / Упоряд. О. М. Кожем'якіна; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. Черкаси : ЧДТУ, 2018. 17 с.
5. Основи політичної науки: курс лекцій. У 4 ч. Ч. 1: З історії політичної думки: від стародавності до наших днів / Б. Кухта та ін. ; ред. Б. Кухта. Львів : Кальварія, 1997. 287 с.
6. Буйчик А. Г., Зайнагабдинова Э. Ч., Сорокина Е. В. История социума и демократии. В 2 кн. Книга 1: Древний мир, Средневековье и эпоха Возрождения. СЗ НИИ КиПН. СПб., 2007. 150 с.
7. Демократія: від теорії до практики. Підручник курсу / Грір Берроуз; пер. з англ. Ірина Бабаніна. Міжнародна фундація виборчих систем, 2018. 284 с. URL: https://www.ifes.org/sites/default/files/ifes_ukraine_democracy_from_theory_to_practice_course_reader_v1_ukr.pdf (дата звернення 20.05.2021).
8. Трофанчук Г. І. Історія держави і права зарубіжних країн : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 400 с.
9. Історія держави і права зарубіжних країн: правові джерела : навч. посіб. / Упоряд. Г. І. Трофанчук. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 352 с.

Семінар 3. Класична теорія демократії Нового часу.

1. Основні етапи становлення та розвитку демократії у Новий час. Концепції Дж. Локка, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо.
2. Концепція ліберальної демократії: основні риси та недоліки.
3. Становлення нових політичних інститутів у Англії, Франції, США, як результат буржуазних революцій.

Основні поняття: конституціоналізм, парламентаризм, ліберальна демократія.

Додаткові питання:

1. Недоліки ліберальної демократії.

Література:

1. Основи демократії : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Третє видання, оновлене і доповнене / За заг. ред. А. Ф. Колодій. Львів : Астролябія, 2009. 832 с.
2. Головатий М. Ф. Демократія: історія, теорія, практика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та аспірантів-політологів. Київ : ДП "Вид. дім "Персонал", 2011. 230 с.
3. Основи політичної науки: курс лекцій. У 4 ч. Ч. 1: З історії політичної думки: від стародавності до наших днів / Б. Кухта та ін. ; ред. Б. Кухта. Львів : Кальварія, 1997. 287 с.
4. Демократія: від теорії до практики. Підручник курсу [Електронний ресурс] // Грір Берроуз; пер. з англ. Ірина Бабаніна. – Міжнародна фундація виборчих систем, 2018. – 284 с. – Режим доступу: https://www.ifes.org/sites/default/files/ifes_ukraine_democracy_from_theory_to_practice_course_reader_v1_ukr.pdf
5. Кобута Л. П. Історія та теорія демократії. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності “Політологія”. Івано-Франківськ : ПП Курилюк В.Д., 2010. 62 с.
6. Трофанчук Г. І. Історія держави і права зарубіжних країн : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 400 с.
7. Історія держави і права зарубіжних країн: правові джерела : навч. посіб. / Упоряд. Г. І. Трофанчук. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 352 с.
8. Політологія. Книга перша: Політика та суспільство. Книга друга: Держава і суспільство /А. Колодій та ін. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Ельга, Ніка-Центр, 2002. – С.407–423.
9. Патнем Р. Д. Творення демократії: традиції громадської активності в сучасній Італії. Пер. з англ.; під заг. кер. В. Ющенко . Київ : Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2001. 302 с.

Семінар 4-5. Теоретичні концепції і моделі демократії.

Заняття 1

1. Колективістські моделі демократії.
2. Пліуралістична теорія демократії.
3. Елітарна теорія демократії.
4. Партиципаторна (учасницька) теорія демократії.

Основні поняття: колективістська демократія, "соціалістична" демократія, пліуралізм, елітаризм, конституціоналізм, парламентаризм.

Додаткові питання:

1. Марксистська концепція демократії.
2. Плебісцитарна партійна демократія.

Заняття 2

1. Поліархія Роберта Даля.
2. Мажоритарна та консенсусна модель демократії А. Лейпхарта.
3. Моделі демократії за Д. Хелдом.

Основні поняття: поліархія, електронна демократія, "рефлексуюча" демократія.

Додаткові питання:

1. Моделі електронної демократії.
2. Моделі "рефлексуючої" демократії.

Література:

1. Основи демократії : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Третє видання, оновлене і доповнене / За заг. ред. А. Ф. Колодій. Львів : Астролябія, 2009. 832 с.
2. Головатий М. Ф. Демократія: історія, теорія, практика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та аспірантів-політологів. Київ : ДП "Вид. дім "Персонал", 2011. 230 с.
3. Кобута Л. П. Історія та теорія демократії. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності "Політологія". Івано-Франківськ : ПП Курилюк В.Д., 2010. 62 с.
4. Демократія : Антологія / Упоряд. О. Проценко. Київ : Смолоскип, 2005. 1108 с.
5. Основи політичної науки: курс лекцій. У 4 ч. Ч. 1: З історії політичної думки: від стародавності до наших днів / Б. Кухта та ін. ; ред. Б. Кухта. Львів : Кальварія, 1997. 287 с.
6. Трофанчук Г. І. Історія держави і права зарубіжних країн : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 400 с.
7. Історія держави і права зарубіжних країн: правові джерела : навч. посіб. / Упоряд. Г. І. Трофанчук. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 352 с.
8. Барбер Б. Сильна демократія: політика учасницького типу. *Демократія : Антологія* / Упоряд. О. Проценко. Київ : Смолоскип, 2005. С. 254–262.
9. Гелд Д. Моделі демократії. *Демократія : Антологія* / Упоряд. О. Проценко. Київ : Смолоскип, 2005. С. 155–175.
10. Даль Р. Поліархія. Участь у політичному житті та опозиція. Харків : Каравела, 2002. 214 с.
11. Dahl Robert. A On Democracy. New Haven : Yale University Press, 1998.
12. Dahl Robert. A Preface to Democratic Theory. Chicago : University of Chicago Press, 2006.
13. Lijphart Arend Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries. 2nd ed. New Haven&London : Yale University Press, 2012. 349 p.

Семінар 6. Громадянське суспільство – основа демократії.

1. Поняття, структура і функції громадянського суспільства.
2. Моделі громадянських суспільств.
3. Розвиток громадянського суспільства в незалежній Україні:
 - формування правового поля;
 - інститути громадянського суспільства;
 - громадські об'єднання та громадська залученість.

Основні поняття: громадянське суспільство, громадянські права і свободи, групи тиску, групи інтересів, економічна сфера громадянського суспільства, соціально-політична сфера громадянського суспільства, духовна сфера громадянського суспільства.

Додаткові питання:

1. Які фактори сприяють становленню громадянського суспільства в Україні?
2. Чи стали засоби масової інформації інститутом громадянського суспільства в Україні?
3. Чи має Україна якісь успіхи у формуванні громадянського суспільства?
4. Чого бракує громадянському суспільству в Україні?

Література:

1. Основи демократії : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Третє видання, оновлене і доповнене / За заг. ред. А. Ф. Колодій. Львів : Астролябія, 2009. 832 с.
2. Головатий М. Ф. Демократія: історія, теорія, практика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та аспірантів-політологів. Київ : ДП "Вид. дім "Персонал", 2011. 230 с.
3. Демократія: від теорії до практики. Підручник курсу / Грір Берроуз; пер. з англ. Ірина Бабаніна. Міжнародна фундація виборчих систем, 2018. 284 с. URL: https://www.ifes.org/sites/default/files/ifes_ukraine_democracy_from_theory_to_practice_course_reader_v1_ukr.pdf (дата звернення 20.05.2021).
4. Кобута Л. П. Історія та теорія демократії. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності “Політологія”. Івано-Франківськ : ПП Курилюк В.Д., 2010. 62 с.
5. Шляхтун П. П. Політологія : історія та теорія : підручник. Київ : “Центр учбової літератури”, 2019. 470 с.
6. Горлач М. І., Кремень В. Г. Політологія : наука про політику : підручник. Київ : "Центр учбової літератури", 2009. 840 с.
7. Розвиток громадянського суспільства в Україні // Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2005: [Текст] : [Монографія] / За ред. О. С. Власюка. Київ : НІСД, 2005.

8. Розенблум Н. Громадянські суспільства : лібералізм і моральні впливи плюралізму. *І.* 2001. № 21. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n21texts/rosenblum.htm> (дата звернення 20.06.2021).

9. Указ Президента України № 68/2016 Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016#n20> (дата звернення 21.06.2021).

10. Громадська активність громадян України. URL: <https://dif.org.ua/article/gromadska-aktivnist-gromadyan-ukraini> (дата звернення 21.06.2021).

11. Чи стала революція гідності рушієм розвитку громадянського суспільства – експертне опитування. URL: <https://dif.org.ua/article/chi-stala-revolyuetsiya-gidnosti-rushiem-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-ekspertne-opituvannya> (дата звернення 21.06.2021).

Семінар 7. Громадянська думка, громадянська культура, громадянська участь.

1. Поняття і функції громадянської думки.
2. Поняття політичної і громадянської культури.
3. Основні виміри громадянської культури.
4. Форми громадянської участі та зміцнення демократії.

Основні поняття: громадянське суспільство, громадянське суспільство, громадянська думка, громадянська культура, громадянська участь.

Додаткові питання:

1. Який стан, на Вашу думку, інституціоналізації громадської думки в Україні?
2. Які існують проблеми громадянської участі за умов демократії?

Література:

1. Основи демократії : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Третє видання, оновлене і доповнене / За заг. ред. А. Ф. Колодій. Львів : Астролябія, 2009. 832 с.
2. Головатий М. Ф. Демократія: історія, теорія, практика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та аспірантів-політологів. Київ : ДП "Вид. дім "Персонал", 2011. 230 с.
3. Демократія: від теорії до практики. Підручник курсу / Грір Берроуз; пер. з англ. Ірина Бабаніна. Міжнародна фундація виборчих систем, 2018. 284 с. URL: https://www.ifes.org/sites/default/files/ifes_ukraine_democracy_from_theory_to_practice_course_reader_v1_ukr.pdf (дата звернення 20.05.2021).

4. Кобута Л. П. Історія та теорія демократії. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності “Політологія”. Івано-Франківськ : ПП Курилюк В.Д., 2010. 62 с.
5. Шляхтун П. П. Політологія : історія та теорія : підручник. Київ : “Центр учбової літератури”, 2019. 470 с.
6. Горлач М. І., Кремень В. Г. Політологія : наука про політику : підручник. Київ : "Центр учбової літератури", 2009. 840 с.
7. Бекешкіна І. Г. Громадська думка як вимір демократизації суспільства // *Україна–2002. Моніторинг соціальних змін*. Київ, 2002.
8. Бортніков В. І. Політична участь і демократія: українські реалії. Луцьк : Вежа, 2007. 520 с.
9. Даль Р. Поліархія. Участь у політичному житті та опозиція. Харків : Каравела, 2002. 214 с.
10. Демократія : Антологія / Упоряд. О. Проценко. Київ : Смолоскип, 2005. 1108 с.
11. Політична культура : теорія, проблеми, перспективи. Київ : Парапан, 2004. 224 с.
12. ЛеДюк Л. Учасницька демократія: референдуми у теорії та на практиці. Харків : Центр освітніх ініціатив, 2002. 160 с.

Модуль 2. Демократія в інституційному вимірі.

Семінар 8. Законодавча влада в демократичних суспільствах.

1. Сутність, структура і функції законодавчої влади.
2. Моделі законодавчої влади в розвинених демократіях.
3. Законодавча влада в Україні.
 - передісторія представницького законотворення в Україні;
 - Верховна Рада України: структура та функції;
 - Статус Народного депутата України;
 - Законодавчий процес в Україні.

Основні поняття: законодавча влада, парламент, вестмінстерська модель влади, президентсько-парламентська модель влади, Верховна рада України.

Додаткові питання:

1. Чим відрізняється процедура формування й принципи діяльності законодавчих органів за різних політичних режимів?
2. Вестмінстерська модель vs президентсько-парламентська модель: переваги і недоліки.

Література:

1. Основи демократії : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Третє видання, оновлене і доповнене / За заг. ред. А. Ф. Колодій. Львів : Астролябія, 2009. 832 с.
2. Головатий М. Ф. Демократія: історія, теорія, практика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та аспірантів-політологів. Київ : ДП "Вид. дім "Персонал", 2011. 230 с.
3. Кобута Л. П. Історія та теорія демократії. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності "Політологія". Івано-Франківськ : ПП Курилюк В.Д., 2010. 62 с.
4. Шляхтун П. П. Політологія : історія та теорія : підручник. Київ : "Центр учбової літератури", 2019. 470 с.
5. Горlach М. І., Кремень В. Г. Політологія : наука про політику : підручник. Київ : "Центр учбової літератури", 2009. 840 с.
6. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення 23.06.2021).
7. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України (від 10 січня 2010 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17> (дата звернення 23.06.2021).
8. Шаповал В. М. Парламент як представницький орган. *Право України*. 2015. № 3. С. 114–134.
9. Шаповал В. М. Зарубіжний парламентаризм / За ред. Д. К. Грицюк. Київ : Основи, 1993. 143 с.
10. Свето́ва С. Практика парламентаризму : Посібник. Київ : Заповіт, 1997. 132 с.
11. Про статус народного депутата: Закон України від 17 листопада 1992 року № 2790-ХІІ. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2790-12> (дата звернення 23.06.2021).

Семінар 9. Виконавча та судова влада в демократичних суспільствах.

1. Виконавча влада в демократичних суспільствах: призначення й сутність.
2. Моделі виконавчої влади.
3. Організація виконавчої влади в Україні.
4. Судова влада в демократичних країнах.
5. Судова система в Україні.

Основні поняття: виконавча влада, кабінетно-парламентська модель влади, президентсько-парламентська модель влади, змішана модель влади, бюрократія, Президент, офіс Президента України, Кабінет Міністрів України, бюрократія, судова влада.

Додаткові питання:

1. Парти́йне буді́вництво і парті́йна дія́льність.

2. Сучасний стан та перспективи української багатопартійності.

Література:

1. Основи демократії : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Третє видання, оновлене і доповнене / За заг. ред. А. Ф. Колодій. Львів : Астролябія, 2009. 832 с.
2. Головатий М. Ф. Демократія: історія, теорія, практика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та аспірантів-політологів. Київ : ДП "Вид. дім "Персонал", 2011. 230 с.
3. Кобута Л. П. Історія та теорія демократії. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності "Політологія". Івано-Франківськ : ПП Курилюк В.Д., 2010. 62 с.
4. Шляхтун П. П. Політологія : історія та теорія : підручник. Київ : "Центр учбової літератури", 2019. 470 с.
5. Горлач М. І., Кремень В. Г. Політологія : наука про політику : підручник. Київ : "Центр учбової літератури", 2009. 840 с.
6. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення 23.06.2021).
7. Про Кабінет Міністрів України: Закон України (від 27 лютого 2014 року). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/794-18> (дата звернення 23.06.2021).
8. Про Конституційний суд України: Закон України (від 13 липня 2017 року) № 2136-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2136-19> (дата звернення 23.06.2021).
9. Молдован В. В. Судоустрій: Україна, Велика Британія, Російська Федерація, США, ФРН, Франція, Судові органи ООН: навч. посібн. Київ : Кондор, 2005. 256 с.
10. Романюк А. С. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. 391 с.
11. Органи державної влади України : Монографія / В. Ф. Погорілко та ін. Київ : 2002. 592 с.
12. Шаповал В. М. Конституція і виконавча влада. Київ : Юрінком-Інтер, 2004. 80 с.

Семінар 10. Політичні партії і демократія.

1. Поняття політичної партії, виникнення, етапи розвитку.
2. Роль політичних партій у розвитку демократії.
3. Типологія політичних партій і партійних систем.
4. Політичні партії в незалежній Україні та проблеми становлення багатопартійної системи.

Основні поняття: політична партія, партійна система, багатопартійність.

Додаткові питання:

1. Механізми й особливості відповідальності виконавчої влади.
2. Якими є головні напрямки і проблеми адміністративної реформи в Україні?

Література:

1. Основи демократії : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Третє видання, оновлене і доповнене / За заг. ред. А. Ф. Колодій. Львів : Астролябія, 2009. 832 с.
2. Головатий М. Ф. Демократія: історія, теорія, практика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та аспірантів-політологів. Київ : ДП "Вид. дім "Персонал", 2011. 230 с.
3. Кобута Л. П. Історія та теорія демократії. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності "Політологія". Івано-Франківськ : ПП Курилюк В.Д., 2010. 62 с.
4. Шляхтун П. П. Політологія : історія та теорія : підручник. Київ : "Центр учбової літератури", 2019. 470 с.
5. Горлач М. І., Кремень В. Г. Політологія : наука про політику : підручник. Київ : "Центр учбової літератури", 2009. 840 с.
6. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення 23.06.2021).
7. Про політичні партії в Україні: Закон України (від 5 квітня 2004 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14> (дата звернення 23.06.2021).
8. Політичні партії в демократичному суспільстві / Й. Тензінг та ін. Київ : 2001, 125 с.
9. Романюк А., Шведа Ю. Партії та електоральна політика : монографія / ЛНУ ім. І. Франка. Львів : Астролябія, 2005. 366 с.

Семінар 11. Місцеве самоврядування.

1. Розвиток поглядів на місцеве самоврядування.
2. Інституціональні та правові засади місцевого самоврядування:
 - типологія самоврядних систем;
 - правові засади місцевого самоврядування;
 - структура органів місцевого самоврядування;
 - місцева демократія та її форми.
3. Становлення системи місцевого самоврядування в Україні.

Основні поняття: англосаксонська система місцевого врядування, континентальна модель місцевого врядування, децентралізація, деконцентрація влади, унітарна держава, федеративна держава, місцева автономія.

Додаткові питання:

1. Які проблеми ефективного функціонування самоврядних органів існують в Україні? Які їх причини та шляхи усунення?

2. Які є досягнення в налагодженні системи місцевого самоврядування в Україні порівняно з радянським періодом?

Література:

1. Основи демократії : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Третє видання, оновлене і доповнене / За заг. ред. А. Ф. Колодій. Львів : Астролябія, 2009. 832 с.

2. Головатий М. Ф. Демократія: історія, теорія, практика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та аспірантів-політологів. Київ : ДП "Вид. дім "Персонал", 2011. 230 с.

3. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні : підручник / І. І. Бодрова та ін. ; за ред. С. Г. Серьогіної. 2-ге вид. переробл. та доповн. Харків : Право, 2011. 360 с.

4. Демократія: від теорії до практики. Підручник курсу / Грір Берроуз; пер. з англ. Ірина Бабаніна. Міжнародна фундація виборчих систем, 2018. 284 с. URL: https://www.ifes.org/sites/default/files/ifes_ukraine_democracy_from_theory_to_practice_course_reader_v1_ukr.pdf (дата звернення 20.05.2021).

5. Кобута Л. П. Історія та теорія демократії. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності “Політологія” / Лариса Петрівна Кобута. – Івано-Франківськ : ПП Курилюк В.Д., 2010. – 62 с.

6. Шляхтун П. П. Політологія : історія та теорія : підручник. Київ : “Центр учбової літератури”, 2019. 470 с.

7. Горлач М. І., Кремень В. Г. Політологія : наука про політику : підручник. Київ : "Центр учбової літератури", 2009. 840 с.

8. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення 23.06.2021).

9. Про місцеве самоврядування: Закон України (від 21 травня 1997 року) № 280/97-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр> (дата звернення 23.06.2021).

10. Біленчук П. Д., Кравченко В. В., Підмогильний М. В. Місцеве самоврядування (муніципальне право). Навчальний посібник. Київ : Атіка, 2000. 304 с.

11. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Державне будівництво і місцеве самоврядування : підручник. 2-е вид., переробл. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 504 с.

Семінар 12. Вибори і демократія.

1. Поняття, сутність та функції виборів.
 - поняття та сутність виборів;
 - принципи організації виборчого процесу;
 - функції виборів.
2. Виборчі системи, їх типологія.
3. Виборча система України.

Основні поняття: вибори, виборча система, абсентеїзм, мажоритарна виборча система, пропорційна виборча система.

Додаткові питання:

1. Чи можлива ідеальна виборча система, яка б найефективніше реалізувала всі принципи демократії?
2. Чи потрібна виборча реформа в Україні? Що б Ви змінили?

Література:

1. Основи демократії : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Третє видання, оновлене і доповнене / За заг. ред. А. Ф. Колодій. Львів : Астролябія, 2009. 832 с.
2. Головатий М. Ф. Демократія: історія, теорія, практика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та аспірантів-політологів. Київ : ДП "Вид. дім "Персонал", 2011. 230 с.
3. Демократія: від теорії до практики. Підручник курсу / Грір Берроуз; пер. з англ. Ірина Бабаніна. Міжнародна фундація виборчих систем, 2018. 284 с. URL: https://www.ifes.org/sites/default/files/ifes_ukraine_democracy_from_theory_to_practice_course_reader_v1_ukr.pdf (дата звернення 20.05.2021).
4. Кобута Л. П. Історія та теорія демократії. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності “Політологія”. Івано-Франківськ : ПП Курилюк В.Д., 2010. 62 с.
5. Шляхтун П. П. Політологія : історія та теорія : підручник. Київ : “Центр учбової літератури”, 2019. 470 с.
6. Горлач М. І., Кремень В. Г. Політологія : наука про політику : підручник. Київ : "Центр учбової літератури", 2009. 840 с.
7. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення 23.06.2021).
8. Про вибори народних депутатів України: Закон України (від 17 листопада 2011 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17> (дата звернення 23.06.2021).
9. Про вибори Президента України: Закон України (від 5 березня 1999 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-14> (дата звернення 23.06.2021).

10. Про місцеві вибори: Закон України (від 14 липня 2015 року).URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19> (дата звернення 23.06.2021).

Семінар 13. Сучасні виклики демократичній державі.

1. Демократія в етнокультурних вимірах.
2. Гендерна політика за демократії.
3. Освіта і освітня політика в демократичній державі.

Основні поняття: етнополітика, гендер, гендерна політика, освіта, освітня політика, сексизм.

Додаткові питання:

1. Економічна та соціальна відповідальність демократичної держави.
2. Проблеми сучасної демократії.

Література:

1. Основи демократії : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Третє видання, оновлене і доповнене / За заг. ред. А. Ф. Колодій. Львів : Астролябія, 2009. 832 с.
2. Головатий М. Ф. Демократія: історія, теорія, практика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та аспірантів-політологів. Київ : ДП "Вид. дім "Персонал", 2011. 230 с.
3. Демократія: від теорії до практики. Підручник курсу / Грір Берроуз; пер. з англ. Ірина Бабаніна. Міжнародна фундація виборчих систем, 2018. 284 с. URL: https://www.ifes.org/sites/default/files/ifes_ukraine_democracy_from_theory_to_practice_course_reader_v1_ukr.pdf (дата звернення 20.05.2021).
4. Кобута Л. П. Історія та теорія демократії. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності "Політологія". Івано-Франківськ : ПП Курилюк В.Д., 2010. 62 с.
5. Шляхтун П. П. Політологія : історія та теорія : підручник. Київ : "Центр учбової літератури", 2019. 470 с.
6. Горлач М. І., Кремень В. Г. Політологія : наука про політику : підручник. Київ : "Центр учбової літератури", 2009. 840 с.
7. Д'юї Джон Демократія і освіта. Львів : Літопис, 2003. 294 с.
8. Гендер і державна політика / Перекл. з англ.; Упоряд. П. Ренкін. Київ : Основи, 2004. 394 с.
9. Тейлор Ч. Мультикультуралізм і "політика визнання". Київ :Альтерпрес, 2004. 171 с.

Семінар 14. Демократія в глобальному контексті.

1. Поширення і «якість» демократії в сучасному світі.
2. Консолідовані, проміжні та псевдodemократії.
3. Поняття, чинники та соціально-політичні наслідки глобалізації.
4. Теорія і практика сучасних переходів до демократії.
5. Проблеми розвитку демократії в сучасній Україні.

Основні поняття: глобалізація, актори глобалізації, антиглобалізм, глокалізація, транзит, псевдodemократія, глобальна демократизація.

Додаткові питання:

1. Вплив глобалізації на поширення цінностей демократії в сучасному світі.
2. Глобальна демократизація.

Література:

1. Основи демократії : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Третє видання, оновлене і доповнене / За заг. ред. А. Ф. Колодій. Львів : Астролябія, 2009. 832 с.
2. Головатий М. Ф. Демократія: історія, теорія, практика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та аспірантів-політологів. Київ : ДП "Вид. дім "Персонал", 2011. 230 с.
3. Демократія: від теорії до практики. Підручник курсу / Грір Берроуз; пер. з англ. Ірина Бабаніна. Міжнародна фундація виборчих систем, 2018. 284 с. URL: https://www.ifes.org/sites/default/files/ifes_ukraine_democracy_from_theory_to_practice_course_reader_v1_ukr.pdf (дата звернення 20.05.2021).
4. Кобута Л. П. Історія та теорія демократії. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності "Політологія". Івано-Франківськ : ПП Курилюк В.Д., 2010. 62 с.
5. Шляхтун П. П. Політологія : історія та теорія : підручник. Київ : "Центр учбової літератури", 2019. 470 с.
6. Горлач М. І., Кремень В. Г. Політологія : наука про політику : підручник. Київ : "Центр учбової літератури", 2009. 840 с.
7. Бжезінський З. Демократія перед лицем глобалізації : Виступ на колоквіумі Кастельгандольфо улітку 1998 р. // *Ї*. 2000. № 19.
8. Гелд Д. Демократія і глобальний порядок. *Демократія : Антологія* / Упоряд. О. Проценко. Київ : Смолоскип, 2005. С. 985–1024.
9. Гелд Д., Мак-Грю Е. Глобалізація/антиглобалізація. Київ : К.І.С., 2004. 180 с.
10. Мак-Грю Е. Транснаціональна демократія: теорії і перспективи. *Демократія : Антологія* / Упоряд. О. Проценко. Київ : Смолоскип, 2005. С. 1025–1050.

ОРІЄНТОВНИЙ ЗРАЗОК ПІДСУМКОВОЇ МОДУЛЬНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Підсумкова модульна робота містить:

I. Тестові завдання (вказіть одну правильну відповідь) (20 балів)

1. Термін «демократія» з грец. означає:

- a. влада сильніших
- b. влада мудрих
- c. військова влада
- d. влада народу
- e. влада більшості

2. Екклесія це:

- a. вищий державний орган Римської республіки
- b. суд в Афінах
- c. виконавча влада в Афінській державі
- d. вищий державний орган Афінської держави
- e. народні збори Римської республіки

...

II. Дайте визначення (10 балів)

Демократія, громадянське суспільство.

III. Теоретичне завдання. (40 балів)

Принципи і передумови демократії.

IV. Творче завдання. (30 балів)

З чим пов'язаний інтерес до теорії громадянського суспільства у посткомуністичних суспільствах? Аргументуйте свою відповідь.

ОРІЄНТОВНІ ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Поняття демократії і її форми. Виникнення і становлення демократії.
2. Багатоманітність сучасних концепцій демократії, їх переваги і недоліки.
3. Принципи і передумови демократії.
4. Економічні передумови демократії.
5. Соціокультурні передумови демократії.
6. Основні цінності сучасної демократії.
7. Становлення демократії у Стародавній Греції.
8. Особливості демократичного розвитку в Стародавньому Римі.
9. Європейська демократія епохи Середньовіччя (Флорентійська республіка).
10. Європейська демократія епохи Середньовіччя (станові монархії Франції, Англії та Німеччини).
11. Елементи демократії в історії України.
12. Концепції ліберальної демократії: основні риси та недоліки.
13. Становлення нових політичних інститутів у Англії, Франції, США, як результат буржуазних революцій.
14. Колективістські (ідентитарні) моделі демократії.
15. Плюралістична теорія демократії.
16. Елітарна теорія демократії.
17. Партиципаторна теорія демократії.
18. Поліархія Роберта Даля.
19. Мажоритарна та консенсусна модель демократії А. Лейпхарта.
20. Моделі демократії за Д. Хелдом.
21. Моделі електронної демократії.
22. Моделі «рефлексуючої» демократії.
23. Поняття, структура і функції громадянського суспільства.
24. Моделі громадянських суспільств.
25. Розвиток громадянського суспільства в незалежній Україні.
26. Сутність, структура і функції законодавчої влади.
27. Моделі законодавчої влади в розвинених демократіях.
28. Законодавча влада в Україні.
29. Виконавча влада в демократичних суспільствах: призначення й сутність.
30. Моделі виконавчої влади.
31. Організація виконавчої влади в Україні.
32. Судова влада в демократичних країнах.
33. Судова система в Україні.
34. Поняття політичної партії, виникнення, етапи розвитку.
35. Роль політичних партій у розвитку демократії.
36. Типологія політичних партій і партійних систем.
37. Політичні партії в незалежній Україні та проблеми становлення багатопартійної системи.
38. Розвиток поглядів на місцеве самоврядування.

39. Інституціональні та правові засади місцевого самоврядування.
40. Місцева демократія та її форми.
41. Становлення системи місцевого самоврядування в Україні.
42. Поняття та сутність виборів. Принципи організації виборчого процесу.
43. Поняття та сутність виборів. Функції виборів.
44. Виборчі системи, їх типологія.
45. Виборча система України.
46. Поширення і «якість» демократії в сучасному світі.
47. Консолідовані, проміжні та псевдодемократії.
48. Демократія в глобальному контексті.
49. Теорія і практика сучасних переходів до демократії.
50. Проблеми розвитку демократії в сучасній Україні.

КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА ПРОГРАМНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Змістовно освітня компонента спрямована на формування здобувачами вищої освіти здатності розв'язувати складні спеціалізовані задачі у професійній політичній діяльності та дослідницько-інноваційній діяльності у політичній науці.

У результаті засвоєння курсу Історія та теорія демократ здобувач отримує:

Знання предметної області та розуміння професійної діяльності.

Здатність спілкуватися іноземною мовою.

Здатність бути критичним і самокритичним.

Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності).

Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології.

Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Здатність використовувати категорійно-понятійний та аналітично-дослідницький апарат сучасної політичної науки.

Здатність застосовувати політологічне мислення для розв'язання теоретичних та практичних проблем у політичній сфері на основі опанування класичної та сучасної політичної думки.

Здатність описувати, пояснювати й оцінювати політичні процеси та явища у різних історичних, соціальних, культурних та ідеологічних контекстах.

Здатність застосовувати інструментарій нормативної та емпіричної політичної теорії, політичної методології, порівняльної та прикладної політології, міжнародних та глобальних студій у фаховій діяльності.

Здатність аналізувати взаємодію політичних акторів та інститутів, владу та урядування, політичні системи та режими, політичну поведінку у різних контекстах їх функціонування.

Здатність аналізувати публічну політику на місцевому, національному, європейському та глобальному рівні.

Здатність застосовувати теорії та методи прикладної політології, політичних комунікацій, спеціальних політологічних дисциплін у професійній діяльності.

Здатність конструювати дизайн, розробляти програму та виконувати політологічні дослідження з використанням сучасних методів, технологій та інструментарію політичного аналізу.

Здатність презентувати результати теоретичних і прикладних досліджень для фахівців та нефаківців.

Здатність планувати та здійснювати власне наукове дослідження, присвячене аналізу явищ і процесів суспільно-політичного життя, питань європейської та євроатлантичної інтеграції.

Здатність створювати належний психологічний клімат в команді, виявляти шляхи оптимізації управління груповою діяльністю, формувати і підтримувати психологічну готовність групи до виконання професійних обов'язків.

Здатність пізнання особливостей функціонування механізмів взаємодії людини і локальної спільноти, інститутів політичної системи на локальному, регіональному та національному рівнях, вміння аналізувати питання європейської та євроатлантичної інтеграції.

За програмними результатами навчання здобувачі повинні:

Розуміти предметну область, етичні та правові засади професійної діяльності.

Вміти критично мислити у сфері професійної діяльності.

Знати свої права та обов'язки як члена демократичного суспільства та використовувати їх у професійній діяльності.

Вміти використовувати базовий категорійно-понятійний та аналітично дослідницький апарат сучасної політичної науки.

Вміти аналізувати взаємодію політичних акторів та інститутів, владу та урядування, політичні системи та режими, політичну поведінку у різних контекстах їх функціонування.

Вміти аналізувати публічну політику на місцевому, національному, європейському та глобальному рівні.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА ДО КУРСУ

1. Абетка молодого політика. / Ред. колегія: Геращенко А. Ю. та ін. Київ : Видання Міжнародного республіканського інституту, 2003. 343 с.
2. Афонін Е. А., Гонюкова Л. В., Войтович Р. В. Громадська участь у творенні та здійсненні державної політики. Київ : Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2006. 160 с.
3. Барбер Б. Сильна демократія: політика учасницького типу. *Демократія : Антологія* / Упоряд. О. Проценко. Київ : Смолоскип, 2005. С. 254–262.
4. Бекешкіна І. Г. Громадська думка як вимір демократизації суспільства // *Україна–2002. Моніторинг соціальних змін*. Київ, 2002.
5. Бжезінський З. Демократія перед лицем глобалізації : Виступ на колоквиумі Кастельгандольфо улітку 1998 р. // *Ї*. 2000. № 19.
6. Біленчук П. Д., Кравченко В. В., Підмогильний М. В. Місцеве самоврядування (муніципальне право). Навчальний посібник. Київ : Атіка, 2000. 304 с.
7. Бойчук М. Демократія як народовладдя: становлення та розвиток в Україні в період утвердження незалежності. Київ : Генеза, 2012. 238 с.
8. Бойчук М. Основні форми демократії: український контекст. *Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часопис*. 2011. N 3. С. 14–20.
9. Бортніков В. І. Політична участь і демократія: українські реалії. Луцьк : Вежа, 2007. 520 с.
10. Визначення та вимірювання демократії / За ред. Д. Бітема; пер. з англ. Г. Хомечко. Львів : Літопис, 2005. 318 с.
11. Гелд Д. Демократія і глобальний порядок. *Демократія : Антологія* / Упоряд. О. Проценко. Київ : Смолоскип, 2005. С. 985–1024.
12. Гелд Д. Моделі демократії. *Демократія : Антологія* / Упоряд. О. Проценко. Київ : Смолоскип, 2005. С. 155–175.
13. Гелд Д., Мак-Грю Е. Глобалізація/антиглобалізація. Київ : К.І.С., 2004. 180 с.
14. Гендер і державна політика / Перекл. з англ.; Упоряд. П. Ренкін. Київ : Основи, 2004. 394 с.
15. Головатий М. Ф. Демократія: історія, теорія, практика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та аспірантів-політологів. Київ : ДП "Вид. дім "Персонал", 2011. 230 с.
16. Горлач М. І., Кремень В. Г. Політологія : наука про політику : підручник. Київ : "Центр учбової літератури", 2009. 840 с.
17. Глобальне відродження демократії / За ред. Л. Даймонда, М. Платтнера. Львів : Ахілл, 2004. 464 с.
18. Гоше М. Демократія проти самої себе. Київ : Український Центр духовної культури, 2006. 376 с.
19. Громадська активність громадян України. URL: <https://dif.org.ua/article/gromadska-aktivnist-gromadyan-ukraini> (дата звернення 21.06.2021).

20. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку / За заг. ред. Ф. М. Рудича. Київ : Парламент. вид-во, 2006. 296 с.
21. Гьофе О. Демократія в епоху глобалізації. Київ : ППС, 2007. 436 с.
22. Даль Р. А. Демократія та її критики / Пер. з англ. М. та О. Лупішко. Харків : Вид. група «РА – Каравела», 2002. 440 с.
23. Даль Р. Поліархія. Участь у політичному житті та опозиція. Харків : Каравела, 2002. 214 с.
24. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні : підручник / І. І. Бодрова та ін. ; за ред. С. Г. Серьогіної. 2-ге вид. переробл. та доповн. Харків : Право, 2011. 360 с.
25. Демократія : Антологія / Упоряд. О. Проценко. Київ : Смолоскип, 2005. 1108 с.
26. Демократія: від теорії до практики. Підручник курсу / Грір Берроуз; пер. з англ. Ірина Бабаніна. Міжнародна фундація виборчих систем, 2018. 284 с.
URL:
https://www.ifes.org/sites/default/files/ifes_ukraine_democracy_from_theory_to_practice_course_reader_v1_ukr.pdf (дата звернення 20.05.2021).
27. Держава і громадянське суспільство в Україні: пошук концепції співпраці: аналітична доповідь / За ред. О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. 376 с.
28. Держава та регіони: від патерналізму до партнерства: аналіт. доповідь / С. О. Біла, О. В. Шевченко, В. І. Жук [та ін.]; за ред. С. О. Білої. Київ : НІСД, 2010. 64 с.
29. Д'юї Джон Демократія і освіта. Львів : Літопис, 2003. 294 с.
30. Загальна Декларація прав людини (резолуція Генеральної Асамблеї 217 А (III) від 10 грудня 1948 року).
31. Закон України «Про вибори народних депутатів України». *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 10–11.
32. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні». *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 26.
33. Закон України «Про Кабінет Міністрів України». *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45.
34. Закон України «Про місцеві вибори». *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 37.
35. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24.
36. Закон України «Про політичні партії в Україні». *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 47.
37. Інституційні зміни політичної системи сучасної України: оцінка стану та напрями оптимізації: аналітична доповідь / За ред. д. політ. н., професора Г. І. Зеленько. Київ. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. 164 с.
38. Історія держави і права зарубіжних країн: правові джерела : навч. посіб. / Упоряд. Г. І. Трофанчук. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 352 с.

39. Кобута Л. П. Історія та теорія демократії. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності “Політологія”. Івано-Франківськ : ПП Курилюк В.Д., 2010. 62 с.
40. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Державне будівництво і місцеве самоврядування : підручник. 2-е вид., переробл. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 504 с.
41. Колодій А. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні. Львів : Червона калина, 2002. 276 с.
42. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення 23.06.2021).
43. ЛеДюк Л. Учасницька демократія: референдуми у теорії та на практиці. Харків : Центр освітніх ініціатив, 2002. 160 с.
44. Лібералізм: Антологія / Упорядники: О. Проценко, В. Лісовий. – К., 2002.
45. Мак-Грю Е. Транснаціональна демократія: теорії і перспективи. *Демократія : Антологія* / Упоряд. О. Проценко. Київ : Смолоскип, 2005. С. 1025–1050.
46. Мацієвський Ю. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991–2014) : монографія. Чернівці : Книги – ХХІ, 2016. 552 с.
47. Методичні рекомендації до семінарських занять та самостійної роботи з дисципліни «Історія та теорія демократії» для здобувачів освітнього ступеня «магістр» спеціальності 033 «Філософія» денної форми навчання / Упоряд. О. М. Кожем’якіна; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. Черкаси : ЧДТУ, 2018. 17 с.
48. Митко А. Інформаційна демократія: реалії та виклики часу: монографія; Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк : Вежа-Друк, 2014. 399 с.
49. Молдован В. В. Судоустрій: Україна, Велика Британія, Російська Федерація, США, ФРН, Франція, Судові органи ООН: навч. посібн. Київ : Кондор, 2005. 256 с.
50. Навчаємо демократії: базові матеріали з питань освіти для демократ. громадянства та прав людини для вчителів / Рольф Голлоб [та ін.] ; ред.: Рольф Голлоб, Петер Крапф, Вільтруд Вайдінгер ; [пер. з англ. та адапт. Л. І. Паращенко ; заг. ред. укр. версії Н. Г. Протасова]. Київ : Основа : Вид. Ради Європи, 2011. 161 с.
51. Органи державної влади України : Монографія / В. Ф. Погорілко та ін. Київ : 2002. 592 с.
52. Основи демократії : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Третє видання, оновлене і доповнене / За заг. ред. А. Ф. Колодій. Львів : Астролябія, 2009. 832 с.
53. Основи демократії. Права людини та їх забезпечення в умовах суспільних змін : навч. посіб. / О. В. Філонов та ін. Київ : Знання, 2006. 215 с.
54. Основи політичної науки: курс лекцій. У 4 ч. Ч. 1: З історії політичної думки: від стародавності до наших днів / Б. Кухта та ін. ; ред. Б. Кухта. Львів : Кальварія, 1997. 287 с.

55. Парти́йна система України після парламентських виборів - 2012: аналіт. доп./ за заг. ред. О. А. Фісуна; Регіон. філіал НІСД у м. Харкові. Харків : Золоті сторінки, 2012. 116 с.
56. Патнем Р. Д. Творення демократії: традиції громадської активності в сучасній Італії. Пер. з англ.; під заг. кер. В. Ющенко . Київ : Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2001. 302 с.
57. Політична культура : теорія, проблеми, перспективи. Київ : Парапан, 2004. 224 с.
58. Політичні механізми формування громадянської ідентичності в сучасному українському суспільстві / Аналітична доповідь. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2014. 96 с.
59. Політичні партії в демократичному суспільстві / Й. Тензінг та ін. Київ : 2001, 125 с.
60. Політологія: Інтерактивний навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / С. В. Рудницький. Житомир : Євенок О. О. 2011. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM).
61. Політологія: підручник / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. 3-тє вид., доп. Київ : ВЦ "Академія", 2010. 568 с.
62. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги / Карл Поппер. – К., 1994.
63. Про вибори народних депутатів України: Закон України (від 17 листопада 2011 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17> (дата звернення 23.06.2021).
64. Про вибори Президента України: Закон України (від 5 березня 1999 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-14> (дата звернення 23.06.2021).
65. Про Кабінет Міністрів України: Закон України (від 27 лютого 2014 року). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/794-18> (дата звернення 23.06.2021).
66. Про Конституційний суд України: Закон України (від 13 липня 2017 року) № 2136-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2136-19> (дата звернення 23.06.2021).
67. Про місцеве самоврядування: Закон України (від 21 травня 1997 року) № 280/97-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр> (дата звернення 23.06.2021).
68. Про місцеві вибори: Закон України (від 14 липня 2015 року).URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19> (дата звернення 23.06.2021).
69. Про політичні партії в Україні: Закон України (від 5 квітня 2004 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14> (дата звернення 23.06.2021).
70. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України (від 10 січня 2010 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17> (дата звернення 23.06.2021).
71. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні : аналіт. доповідь / Яблонський В. М. та ін. ; за заг. ред. О. А. Корнієвського. К. : НІСД, 2017. 56 с.

72. Про статус народного депутата: Закон України від 17 листопада 1992 року № 2790-XII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2790-12> (дата звернення 23.06.2021).
73. Розумний М. Побудова демократії в Україні: основні протиріччя. *Studia Politologica Ucraino-Polona : щоріч. журн. з політ. наук* / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Пол. акад. наук і мистецтв, Польське наук. т-во у Житомирі. 2017. Вип. 7. Житомир, Київ, Краків : Євенок О. О. С. 201–212.
74. Розвиток громадянського суспільства в Україні // Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2005: [Текст] : [Монографія] / За ред. О. С. Власюка. Київ : НІСД, 2005.
75. Розенблум Н. Громадянські суспільства : лібералізм і моральні впливи плюралізму. *І.* 2001. № 21. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n21texts/rosenblum.htm> (дата звернення 20.06.2021).
76. Романюк А. С. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. 391 с.
77. Романюк А., Шведа Ю. Партії та електоральна політика : монографія / ЛНУ ім. І. Франка. Львів : Астролябія, 2005. 366 с.
78. Светова С. Практика парламентаризму : Посібник. Київ : Заповіт, 1997. 132 с.
79. Скакун О. Теорія держави і права : підручник для юридичних навчальних закладів. Київ : Правова єдність, 2009. 520 с.
80. Складові демократії. Пер. з нім., за ред. Д. Геттінг, В. Д. Міхаелі. Київ : Либідь, 1993. 160 с.
81. Соловійов С. Г., Даниленко В. Г. Проблеми розвитку електронної демократії в умовах модернізації державного управління України: наукова розробка. Київ : НАДУ, 2012. 68 с.
82. Суспільні інтереси в Україні: груповий вимір, зміст, шляхи узгодження. Аналітична доповідь / за ред. О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. 192 с.
83. Тейлор Ч. Мультикультуралізм і "політика визнання". Київ :Альтерпрес, 2004. 171 с.
84. Токвіль А. Про демократію в Америці. У двох томах. Пер. з франц. Г. Філіпчука та М. Москаленка; передмова А. Жардена. Київ : Видавничий дім "Всесвіт", 1999. 590 с. URL: <http://litopys.org.ua/tocq/toc.htm> (дата звернення 20.06.2021).
85. Трофанчук Г. І. Історія держави і права зарубіжних країн : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 400 с.
86. Указ Президента України № 68/2016 Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016#n20> (дата звернення 21.06.2021).
87. Фисун А. Демократия, неопатримониализм и глобальные трансформации монография. Харків : Константа, 2006. 351 с.

88. Фісун О. А., Мовчан У. І. Перспективи консоціальної демократії. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Питання політології*. 2012. № 1013, вип. 21. С. 5–10.
89. Хома Н. Моделі соціальної держави: світовий та український досвід : моногр. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2012. 592 с.
90. Чи стала революція гідності рушієм розвитку громадянського суспільства – експертне опитування. URL: <https://dif.org.ua/article/chi-stala-revolyuutsiya-gidnosti-rushiem-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-ekspertne-opituvannya> (дата звернення 21.06.2021).
91. Шаповал В. Державний лад країн світу. Київ, 1999.
92. Шаповал В. М. Зарубіжний парламентаризм / За ред. Д. К. Грицюк. Київ : Основи, 1993. 143 с.
93. Шаповал В. М. Конституція і виконавча влада. Київ : Юрінком-Інтер, 2004. 80 с.
94. Шаповал В. М. Парламент як представницький орган. *Право України*. 2015. № 3. С. 114–134.
95. Шляхтун П. П. Політологія : історія та теорія : підручник. Київ : “Центр учбової літератури”, 2019. 470 с.
96. Шумпетер Й. Капіталізм, соціалізм і демократія / Пер. з англ. Київ, 1995.
97. Dahl Robert. A On Democracy. New Haven : Yale University Press, 1998.
98. Dahl Robert. A Preface to Democratic Theory. Chicago : University of Chicago Press, 2006.
99. Lijphart Arend Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries. 2nd ed. New Haven&London : Yale University Press, 2012. 349 p.
100. Przeworski A. Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America. Cambridge University Press, 1991 p. 210 p.
101. Robert Putnam. “How to Make Democracy Work – Civil Traditions in Contemporary Italy.” Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1993.
102. “The Universal Declaration of Human Rights (UDHR).” United Nations. URL: https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf (дата звернення 21.08.2021).
103. Westheimer & Kahne “What Kind of Citizen. The Politics of Educating for Democracy” American Educational Research Journal, 2004.
104. William Galston. “Pluralism and Civic Virtue.” *Social Theory and Practice*. Vol. 33, No. 4, October 2007.
105. William Young. “Civic Virtue and Western Civilization.” *National Association of Scholars*, December 1, 2011. URL: https://www.nas.org/articles/civic_virtue_and_western_civilization (дата звернення 21.08.2021).

Інтернет ресурси:

1. Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <http://rada.gov.ua>.
2. Житомирська міська рада. URL : <http://zt-rada.gov.ua>.

3. Засоби масової інформації: газета «День» (URL: www.day.kiev.ua), газета «Дзеркало тижня» (www.zn.ua), газета «Сьогодні» (URL: <http://www.segodnya.ua/index.html>) та інші електронні версії друкованих ЗМІ.
4. Веб-ресурс «Главред» (URL: <http://www.glavred.info/politics/>), політологічне інтернет-видання «Політична думка» (URL: <http://www.politdumka.kiev.ua>) та інші ресурси.
5. Інформаційні агентства: інформаційне агентство УНІАН (URL: <http://unian.net>) та інші агенції новин.
6. Аналітичні центри: Національний інститут стратегічних досліджень (URL: www.niss.gov.ua), Міжнародний центр перспективних досліджень (URL: <http://www.icps.kiev.ua>), Український незалежний центр політичних досліджень (URL: <http://www.ucipr.kiev.ua>), Центр Разумкова (URL: <http://www.razumkov.org.ua>), Школа політичної аналітики НУ «Києво-Могилянська Академія» (URL: <http://www.spa.ukma.kiev.ua>).
7. Електронна бібліотека. URL: <http://www.twirpx.com>.
8. Бібліотека українських підручників. URL: <http://pidruchniki.com>.

КОРОТКИЙ СЛОВНИК ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ¹

Абсентеїзм (від лат. *absens* – відсутній) – байдуже ставлення людей до здійснення своїх громадянських і політичних прав, ухиляння від виконання громадянських обов'язків, перш за все від участі у виборах, від голосування на них.

Активне виборче право – право громадян брати участь у голосуванні на виборах до органів державної влади.

Антиглобалізм – протестні соціальні рухи, дії яких спрямовані проти неоліберальної версії глобалізації та американізації міжнародних відносин.

Багатопартійність – риса демократичного ладу, важливий механізм змагальності й представництва інтересів на владному рівні. Змагаючись за владу, партії роблять політичний процес прозорим, а населення – поінформованим щодо альтернатив державної політики, відображених у їхніх програмах.

Більшість / меншість – важливі принципи демократії, сутність яких полягає у повазі до рішень, легітимно (відповідно до закону та із дотриманням усіх належних процедур) прийнятих більшістю, та у необхідності дотримання прав меншості. Диктат більшості та нехтування правами меншості (меншин) загрожує правам і свободам окремої людини.

Бюрократія — (від франц. *bureaucratie*, букв. – панування канцелярії)
1) сукупність оплачуваних державою службовців, які на професійній, довготривалій основі займаються розписаною до деталей справою адміністрування, консультування, підготовки та реалізації владних рішень; 2) адміністративний апарат державного управління, що складається з цих службовців; 3) спосіб (система) управління, що спирається на розгалужену та ієрархізовану структуру адміністративного апарату.

Верховна Рада України – єдиний законодавчий орган державної влади України.

Вибори – демократичний спосіб формування, періодичної чи позачергової зміни персонального складу органів державної влади; процедура призначення посадових осіб через вільне волевиявлення дієздатних громадян шляхом голосування за кандидатів, висунутих відповідно до встановлених законом правил та процедур.

Виконавча влада – одна з трьох гілок державної влади, сукупність політичних та адміністративних органів суспільного врядування, яка виконує два головних завдання: 1) втілювати у життя політичні рішення, ухвалені за належною процедурою і в рамках передбачених бюджетних коштів, 2) забезпечувати підготовку проектів таких політичних рішень.

Гендерна політика – діяльність державних інституцій та громадянського суспільства, спрямована на реалізацію та гарантування рівних прав, свобод та

¹ Основи демократії : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Третє видання, оновлене і доповнене / За заг. ред. А. Ф. Колодій. Львів : Астролябія, 2009. 832 с.

можливостей для чоловіків та жінок, утвердження гендерної демократії та формування гендерної культури в суспільстві.

Глобалізація – фаза і процес сучасної поглибленої та багатоаспектної інтеграції держав та регіонів, що відбувається в умовах і завдяки новітнім інформаційним технологіям, які перетворюють планету в єдиний світ.

Глобальна демократизація – розповсюдження демократії на різні регіони і країни світу, процеси демократизації перехідних суспільств, їх рух до консолідованої демократії, а також поглиблення демократичності у країнах стійкої ліберальної демократії.

Глокалізація – одночасна дія, поєднання, а в ідеалі – гармонізація глобалізації, з притаманними їй тенденціями до універсалізації та інтеграції світу, та локалізації, з властивим їй прагненням людей до збереження традицій, національних та культурних відмінностей, своєї ідентичності та «домівки» (включно з національною державою).

Громада місцева – спільнота, що виникає у межах адміністративно-територіальної одиниці, до якої входять жителі одного або декількох населених пунктів і яка має визначені в установленому законом порядку межі її території.

Громадська думка – колективні оціночні судження різних соціальних спільнот, що виявляють їхні ставлення до змісту і способів розв’язання суспільних проблем, які стосуються їхніх спільних інтересів. Може виконувати важливі соціальні функції, зокрема функцію соціального контролю за діяльністю владних структур і пересічних громадян.

Громадська організація – будь-яка добровільно створена організація, що функціонує на неприбутковій основі та незалежно від держави, діє в групових інтересах своїх членів чи інших людей або ж займається розв’язанням загальнозначущих проблем громади чи суспільства.

Громадянин – 1) головна дійова особа демократії, вільна, активна і обізнана у громадських справах людина, яка піклується про власні права і гідність, так само, як і про права та гідність інших громадян; 2) особа, що перебуває у формально-правовому зв’язку з певною державою.

Громадянська участь – залученість людей до різноманітних суспільних заходів, спрямованих на розв’язання проблем, що виникають у житті громад і суспільства, або здійснення тиску на владу.

Громадянське суспільство – автономна (стосовно держави), самоорганізована й саморегульована сфера публічного життя, в якій громадяни створюють асоціації, спілки та інші об’єднання задля задоволення власних потреб і захисту своїх інтересів. Важливим наслідком розвиненості такої сфери є формування соціального капіталу та громадянської політичної культури, які підвищують інтенсивність і поліпшують якість громадянської участі та запобігають зловживанню владою.

Демократизація процес становлення (поступового утвердження) принципів демократії в країні, послідовне формування і розвиток демократичного ладу, що включає в себе визнання і закріплення політичних прав громадян, інституціалізацію плюралізму і змагальності політичних сил у

боротьбі за владу, незалежні від держави ЗМІ, вільні та чесні вибори, за результатами яких визначається склад уряду.

Демократичне врядування (*good governance*) – новий стиль державного управління, зорієнтований на досягнення належного, результативного управління через залучення структур громадянського суспільства, бізнесу, налагодження інформаційно- комунікативної взаємодії з соціумом і надання йому якісних послуг.

Демократичний перехід або **транзит** (від лат. *transitus* – перехід, походження) – багатоманітні за формою процеси інституціональних змін в межах поступово змінюваного правового поля держави, що забезпечують створення спочатку формальних інститутів демократії та умов для розвитку громадянського суспільства, а згодом — перетворення формальних інститутів на реально діючі демократичні практики. Інституційна трансформація не завжди відбувається успішно, а тому кінцевим пунктом переходу може бути як консолідована демократія, так і інші політичні режими.

Демократія (буквально з грецьк. – народовладдя) – поняття, яким у стародавні часи позначали державний лад, за якого вирішальна роль у прийнятті рішень і врядуванні належала народним зборам і голосуванню; нині вживається у кількох значеннях: 1) природний спосіб самоорганізації суспільства, властивий людським спільнотам – від найбільш примітивних форм існування і до сьогодні; 2) суспільне самоврядування, яке здійснюють рівноправні громадяни через безпосередню участь в обговоренні й вирішенні громадських справ шляхом вільного вибору (голосування); 3) форма державного правління (республіка), сукупність певних інституцій, принципів і норм, відповідно до яких формується і функціонує державний організм як ціле. У порівнянні з іншою формою державного правління (монархією) демократії властиве систематичне оновлення влади шляхом виборів та наявність норм, які забезпечують розподіл влади та непорушність певної сукупності громадянських прав і свобод; у більш вузькому розумінні – форма держави, де органи влади формуються за посередництвом виборів, де існує розподіл влад та закріплення функцій основних гілок влади у конституції; 4) політичний режим, який передбачає, окрім формальних ознак демократії як форми державного правління, ще й наявність реально гарантованих невідчужуваних прав і свобод людини, визнаний статус опозиції, права меншин та ін. Демократія як різновид політичного режиму – це спосіб здійснення влади, коли остання є обмеженою (і свідомо самообмеженою) законом, коли існує простір свободи для самореалізації вільної особистості, формування широкої мережі вільних стосунків громадян, що утворюють різноманітні асоціації і групи інтересів, через посередництво яких вони реалізують свої прагнення, досягають своїх цілей тощо; 5) певний різновид ідеології, який ґрунтується на визнанні особливої ролі і статусу (суверенітету) народу, який є джерелом влади і носієм різноманітних моральних чеснот; 6) певний набір процедурних правил, використання яких дає змогу вирішувати певні питання соціального життя,

виробництва, обрання на керівні посади тощо (наприклад, процедура таємного голосування, жеребкування та ін.).

Демократія елітарна – концепція та відповідна практика, в межах яких особлива роль належить демократично налаштованій еліті, яка виборює право володарювати шляхом виборів. Елітарна демократія передбачає використання можливостей демократії як певного інструмента в руках політичних еліт, які таким чином досягають ефективного управління суспільством.

Демократія представницька – форма сучасної демократії, коли суверенна влада народу здійснюється не через безпосередню участь народу у прийнятті рішень, а через обрання ним представників, насамперед – у законодавчі структури.

Демократія пряма (безпосередня) – одна з форм демократії, коли без будь-яких посередників (прямо) громадянин може впливати на стан справ у суспільстві, виявляючи свою волю, беручи участь у прийнятті рішень.

Демократія учасницька – суспільно-політичний лад, що передбачає активну роль громадян у громадському житті, їх участь у різноманітних формах самоврядування, у прийнятті державних рішень за допомогою механізмів прямої участі.

Депутат (від лат. *deputatus* – визначений, посланий) – виборний член представницького органу влади (парламенту чи зібрання нижчого рівня); особа, уповноважена громадянами репрезентувати й відстоювати їхні інтереси, приймати рішення від імені й на користь своїх виборців та всього суспільства.

Децентралізація – делегування центральним урядом певних повноважень на базовий рівень, створення розгалуженої системи місцевого самоврядування, коли місцеві справи вирішують не представники центрального уряду, а особи, обрані самим місцевим населенням.

Законодавча влада – самостійна, а за деякими версіями теорії поділу влади – верховна гілка державної влади, призначення якої – ухвалювати нові і змінювати чинні закони, здійснювати контроль за їх виконанням. Законодавчий орган (парламент) у демократичних системах виконує також іншу важливу функцію – представництва інтересів громадян, бере участь у формуванні інших державних органів (виконавчих, судових), здійснює контроль за їх діяльністю.

Змішана форма державного правління (напівпрезидентська, президентсько-парламентська та президент-прем'єрська республіки) – спосіб організації державної влади, що має ознаки президентської та парламентської форм правління. За задумом, має поєднувати силу та оперативність керівництва всенародно обраного глави держави (перевага президентської форми врядування) з відповідальністю уряду перед представницьким органом (перевага парламентських систем).

Кабінет Міністрів України – вищий орган в системі органів виконавчої влади, який координує і спрямовує роботу інших виконавчих установ, забезпечує здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави.

Консолідована демократія – політичний режим, за якого існує консенсус щодо демократичних інститутів і процедур, всі політичні актори згодні і готові

до вирішення конфліктів лише правовим шляхом у межах конституційних обмежень, де будь-яка політична сила, що намагається використати недемократичні методи, не має підтримки у суспільстві.

Конституційна держава – це держава, в основу організації та функціонування якої покладено конституційні методи правління. Держава, що має власну конституцію в якості основного закону з вищою юридичною силою, визнає та гарантує основні права людини, парламентаризм, незалежне судочинство, місцеве самоврядування.

Конституційний Суд України – єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні, основними завданнями якого є вирішення питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України, а також офіційне тлумачення Конституції та законів України.

Конституціоналізм – певного напрямку політико-правова ідеологія та інтелектуальні узагальнення, притаманні конкретному етапу історичного розвитку, в основу яких покладено фундаментальні принципи обмеження державного правління конституцією та визнання і гарантування прав та свобод людини.

Конституція (основний закон держави) – один або декілька нормативно-правових актів найвищої юридичної сили, які регулюють основи правового становища людини і громадянина в державі, основи конституційного ладу та громадянського суспільства, визначають взаємини держави і суспільства, систему та принципи організації державної влади, місцевого самоврядування, територіального устрою держави.

Корупція (від лат. *corruptio* — підкуп, псування, занепад) – використання службового становища у приватних цілях; підкупність, продажність, хабарництво державних посадових осіб, політичних і громадських діячів, фальсифікація виборів та ін. Становить підґрунтя політичної злочинності і є передумовою здійснення інших злочинів.

Легальність влади – формальна (законодавча) узаконеність влади, що виявляється через законність способу її встановлення, а також діяльності її суб'єктів у межах законодавчо встановлених норм.

Легітимність влади – стан, за якого правочинність влади визнається суспільством і міжнародним співтовариством. Виявляється через позитивне ставлення, прийняття населенням влади, за якою визнається право управляти при одночасному визнанні обов'язку громадян їй підпорядковуватись.

Лібералізація – процес розширення та закріплення громадянських свобод у суспільстві, що демократизується, спочатку — без зміни характеру політичного режиму та апарату влади.

Лібералізм – універсальна ідеологія, що ґрунтується на визнанні первинності прав і свобод особи та необхідності їх правового регулювання.

Ліберально-демократичні цінності – комплекс ідей і принципів, покладених в основу існування сучасних розвинених західних демократій: свобода, права людини, індивідуалізм, правління права і конституціоналізм, толерантність (терпимість), свобода слова, свобода совісті і секуляризм

(дуалізм світської і духовної сфери життя) тощо. І в економічній, і в політичній сфері цінність свободи є засадничою. Вона передбачає і забезпечує динаміку, ефективність, конкурентність і відсутність застою та догматизму.

В суспільствах ліберальної демократії названі цінності втілені у стійких інституціях, захищені законом та користуються підтримкою переважної більшості громадян. Іноді їх протиставляють традиції, національній самобутності та унікальності. Але в цінностях ліберальної демократії слід вбачати не якусь матрицю для уніфікації, а загальнолюдські надбання, які можуть сприяти розквіту і розвитку надалі будь-якої культури та цивілізації. Як наслідок багатовікового розвитку і як уособлення спадщини багатьох народів, самі ці цінності можна вважати частиною великої традиції.

Лідер політичний – особа, що має постійний пріоритетний вплив на окреме політичне об'єднання чи все суспільство завдяки своїй участі в політиці.

Людський вимір демократії – зв'язок демократії із гуманністю, людяністю, альтруїзмом, її відповідність основоположним рисам людської природи, здатністю задовольнити природний потяг людини до свободи, рівноправності, рівного ставлення та справедливості.

Магдебурзьке право – міське право доби Середньовіччя, що виникло у XIII ст. у м. Магдебурзі і встановлювало порядок виборів і функції органів міського самоврядування, за яким міста звільнялися від управління і суду великих земельних власників та створювали органи місцевого самоуправління. В деяких містах України проіснувало до кінця XVIII ст.

Мажоритарна виборна система (від франц. *majorite* – більшість) – порядок проведення виборів та визначення результатів голосування, за яким обраними до представницького органу вважаються кандидати, які отримали абсолютну більшість (50 відсотків плюс ще один голос) або відносну більшість (хоча б на один голос більше, ніж суперник) голосів.

Мас-медіа – певна сукупність медіумів (з лат. *medium* – посередник) або засобів масової інформації (ЗМІ), що об'єднує, як правило, телебачення, радіо, газети, журнали, веб-сайти, кіно, книжки, записи на магнітних носіях чи цифрових компакт-дисках і т. п. Це – засоби донесення інформації до масової аудиторії.

Місцеве самоврядування – політико-правовий інститут, в межах якого здійснюють управління місцевими справами в низових адміністративно-територіальних одиницях (громадах) через самоорганізацію місцевих жителів, за згодою й допомогою держави.

Моделі громадянського суспільства – певні теоретичні конструкції, що вибудовуються заради упорядкування величезного розмаїття реально існуючих громадянських суспільств навкруг визначених критеріїв; часових, просторових, функціональних та інших.

Непрямі вибори — процедура формування представницького органу чи обрання посадової особи, відповідно до якої виборці подають свої голоси не безпосередньо за кандидатів на виборну посаду, а за виборців другого ступеня – виборщиків, які вже й проводять остаточне обрання від імені виборців.

Опозиція – будь-яка політично організована група, що протистоїть уряду, критикує його і прагне здобути владу; легальна (узаконена) та активно діюча опозиція – одна з головних ознак демократичного ладу.

Парламент – виборний, колегіальний, єдиний законодавчий і найвищий представницький орган влади в державі; зібрання депутатів, обраних відповідно до виборчої системи, що існує в конкретній країні, для вираження інтересів виборців і здійснення функції законотворення. Власні назви парламентів окремих країн різняться (Сейм, Національні збори, Конгрес, Верховна Рада тощо), так само як і їх внутрішня організація, але принципи і зміст парламентської діяльності в демократичних країнах в основному однакові.

Партія політична – відносно стійка політична організація, що об'єднує політичних однодумців – активних прихильників якоїсь політичної програми та ідеології, які прагнуть втілити цю програму (ідеологію) в життя через здобуття і здійснення державної влади, а також через інші форми політичної активності, як правило, на загальнонаціональному рівні.

Політична культура – результат пізнання й осмислення (інтеріоризації) людьми взаємин з іншими членами соціуму у різноманітних формах, здійснення практичної взаємодії з ними на основі певного ставлення до своїх суспільних прав та обов'язків, з одного боку, та до суб'єктів влади – з іншого; здатність до встановлення й дотримання певного порядку, суспільного ладу, способу існування громадою.

Права людини – це можливості, які необхідні людині для її існування та розвитку, а також вимоги людини до свого уряду щодо реалізації своїх можливостей та забезпечення своїх потреб.

Природне право – неписані закони природи, спільні для всього людства моральні і правові норми, які виникли до позитивного права і стоять над ним.

Пропорційна виборча система – порядок проведення виборів, коли голосування проводиться за багатомандатними виборчими округами та партійними списками, а його результати визначаються у спосіб, відповідно до якого партія отримує кількість мандатів, що пропорційно відповідає кількості здобутих нею голосів.

Республіка – найбільш поширена в сучасному світі форма врядування, за якої найвища державна влада здійснюється виборними органами, що обираються населенням на певний визначений строк.

Референдум (від лат. *referendum* – те, що має бути повідомлене) – спосіб прийняття законів, ухвалення рішень із найважливіших питань суспільного життя шляхом прямого волевиявлення громадян на всенародному голосуванні. Рішення, ухвалені шляхом референдуму, у більшості випадків мають обов'язкову юридичну силу для всіх громадян країни.

Рівність – одна з основних цінностей демократичного ладу. Різні версії і моделі демократії надають принципово різного тлумачення рівності. Ліберальна демократія надає особливого значення рівності перед законом, соціальна – підтриманню соціальної рівності. Поширення демократії у будь-

якому випадку сприяє викоріненню брутальних форм дискримінації, скасуванню різноманітних станових, кастових та інших форм нерівності.

Система виборча – сукупність встановлених законом правил організації та проведення політичних виборів, а також критеріїв і способів визначення їх результатів. Розрізняють мажоритарну, пропорційну та змішану виборчі системи.

Судова влада – одна з гілок державної влади, основним завданням якої є здійснення правосуддя.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	3
ОПИС ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ.....	4
ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ	4
СТРУКТУРА ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ	8
ОЦІНЮВАННЯ	9
ТЕМАТИКА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ КУРСУ.....	11
ОРІЄНТОВНИЙ ЗРАЗОК ПІДСУМКОВОЇ МОДУЛЬНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ	26
ОРІЄНТОВНІ ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ.....	27
КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА ПРОГРАМНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ	28
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА ДО КУРСУ	30
КОРОТКИЙ СЛОВНИК ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ	37

Навчальне видання

Укладачі:

**КОВТУН Наталія Михайлівна,
ЗАГЛАДА Віктор Миколайович**

**"Історія та теорія демократії"
методичні рекомендації до семінарських занять для здобувачів
спеціальності 052 Політологія**

Надруковано з готового оригінал-макету

Підписано до друку __.10.21. Формат 60х90/16. Папір офсетний.

Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 2.6. Обл. вид. арк. 2.1. Наклад 100.

Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка
м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40
Свідоцтво про державну реєстрацію:
серія ЖТ №10 від 07.12.04 р.
електронна пошта (E-mail): zu@zu.edu.ua